

Любов Геник (Івано-Франківськ)

ФЕНОМЕН ДРУГОГО ВАТИКАНСЬКОГО СОБОРУ І ЙОГО ВПЛИВ НА ЧЕРНЕЦТВО

Прошло п'ятдесят років з початку роботи Другого Ватиканського Собору, який для Католицької Церкви є двадцять першим Вселенським Собором. Цей ювілей свідчить про значення цієї події та її вплив на християнство й інші релігії, на міжнародну та внутрішню політику різних держав, в т.ч. і України, чим зумовлена **актуальність** даного дослідження.

Другий Ватиканський Собор, який проходив у 1962-1965 роках, залишив велику джерельну спадщину, яка оприлюднена латинською, англійською, італійською та іншими мовами. 1996 року “Документи Другого Ватиканського Собору” вийшли в Україні у перекладі українською мовою. Важливим джерелом для вивчення значення Другого Ватиканського Собору та його впливу на людську спільноту є вже впроваджені у життя рішення II Ватиканського Собору, зокрема: “Codex iuris canonici” (Юридичний кодекс канонічний), “Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium”, перекладений у Римі українською мовою 1993 року як “Кодекс канонів Східних Церков”, “Catechismus Romanus” (Римський катехизм) (11.X.1992) та його переклад українською з врахуванням особливостей Східних обрядів побачив світ під заголовком “Катехизм Католицької Церкви”¹.

Серед спеціальних наукових розвідок про історію Другого Ватиканського Собору варто згадати антологію “Storia del concilio Vaticano II” італійською (у перекладі російською мовою “История II Ватиканского Собора”, що вийшла у кількох томах)² та працю

¹ Катехизм Католицької Церкви / Пер. з лат. – Жовква, 2002.

² История II Ватиканского Собора / Под редакцией Джузеппе Альбериги, Алексея Бодрова и Андрея Зубова. – Том 4. Соборная церковь. Третий период и перерыв между сессиями. Сентябрь 1964 – Сентябрь 1965. Storia del concilio Vaticano II. Vol. IV Антология. – М., 2008.

професора С.Р.Кияка “Другий Ватиканський Собор і релігійно-суспільні проблеми сучасності”³.

З погляду філософії та феноменології релігії хід, рішення (тобто документи), ідеї II Ватиканського Собору ще в 60-х роках ХХ століття детально проаналізував професор Українського Вільного університету (скор. – УВУ) в Мюнхені О. Кульчицький. Статті О.Кульчицького “Відповідь феноменологічної філософії атеїзму”, “Релігійні акти як джерело релігійного пізнання”, “Духова ситуація сучасної людини у полі променювання сил атеїзму”, “Філософія релігії та ідеї Ватиканського Собору”, “Український мирянин у духовній ситуації сучасності” розкривають ідеологічні особливості Собору⁴. Саме йому належить авторство ідеї про розгляд основних напрямів діяльності Другого Ватиканського Собору як феноменологічного явища у статтях “Постаті й джерела атеїзму” та “Український мирянин у духовній ситуації сучасності”⁵.

Любов як релігійний і філософський феномен стала предметом розгляду у філософських працях польського єпископа Кароля Войтили “Miłość i odpowiedzialność” (“Любов і відповідальність”)⁶, що вийшла напередодні Собору, та в його ж феноменологічному творі “Osoba i czyn, oraz inne studia antropologiczne” (“Особа і вчинок”, 1969 р., а в укр. традиції “Особистість і вчинок” – уточ. Г. Л.)⁷, що опублікована після Другого Ватиканського Собору, у підготовці й роботі якого єпископ брав активну участь. Тут він розглядає особу як феноменологічну особистість, що у своїх діях і вчинках становить неповторний феномен, а саме: радикально переосмислює зміст і термінологію понять “особистість” і “вчинок”, визнаючи виділені слова і як об’єкт, і як предмет дослідження.

Звідси випливає, що **об’єктом дослідження** є Другий Ватиканський Собор, хід його підготовки й проведення, рішення (документи) та ідеї,

³ Кияк С. Р. Другий Ватиканський Собор і релігійно-суспільні проблеми сучасності. – Львів, 2011.

⁴ Кульчицький О. Світогляд і молодь. – Мюнхен, 1972. – 192с.

⁵ Там само. С. 132-141, 184-188.

⁶ Войтила, Кароль. Любов і відповідальність. – Люблін, 1960 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://katedra.uksw.edu.pl/wojtyla/milosc_i_odpowiedzialnosc/index.html

⁷ Войтила Кароль. Особа і вчинок. – Люблін, 1969.

що з'явилися під час його підготовки й проведення та лягли пізніше в основу документів Католицької Церкви, а **предметом дослідження** – феномен Другого Ватиканського Собору як явища (тобто події).

Виходячи з **мети** – з'ясування феномену (як виняткового, незвичайного явища і явища, даного нам у досвіді) Другого Ватиканського Собору та його впливу на чернецтво у світі, можна сформулювати **завдання**: проаналізувати документи вселенських Соборів для з'ясування інноваційної сутності Другого Ватиканського Собору; виокремити феноменальну особливість цього Собору; виявити опосередкований і неопосередкований вплив рішень Собору, його ідей і духу на подальший розвиток чернечого руху в Католицькій церкві

Зрештою, для того, щоб зрозуміти феномен Другого Ватиканського Собору, необхідно проаналізувати історію всіх Вселенських Соборів, що відбувалися після розколу християнства 1054 року, а тому дуже важливе значення має збірка документів Вселенських Соборів “*Conciliorum Oecumenicorum Decreta*”⁸. Зробивши порівняльний аналіз історичної обстановки, що склалася напередодні скликання II Ватиканського Собору,⁹ та документів перших семи Вселенських Соборів, що відбувалися до розколу 1054 року,¹⁰ а також соборів, що їх проводила Католицька Церква після XI століття, можна наголосити, що кожен із двадцяти одного Вселенських Соборів, які визнає католицька традиція, мав свою особливу дію і вплив на світове християнство прямо чи опосередковано, у більшій чи меншій мірі, але лишень Другий Ватиканський був справді феноменологічним явищем з погляду його як історичного значення, як зборів найвищих діячів Католицької Церкви, де розглядалися важливі події сучасності (тобто XX століття). З погляду релігійно-філософського останній Вселенський Собор став непов-

⁸ *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*. – Romae, 1969./ Introduction and translation taken from *Decrees of the Ecumenical Councils*, ed. Norman P. Tanner [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

⁹ Генік Л. Я. Історія християнства: католицизм. – Т. 1: Основні ідеї християнства.– Івано-Франківськ, 2011. – С.237.

¹⁰ Джерела канонічного права Православної Церкви. Вип. I. – Харків, 1977; *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*. – Romae, 1969 // Introduction and translation taken from *Decrees of the Ecumenical Councils*, ed. Norman P. Tanner // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_EN.doc.html.

торним генератором нових ідей не тільки для християнства, а й для інших світових релігій та для філософських чи ідеологічно-політичних напрямів. Виходячи із сказаного вище, можна виділити такий феномен ХХІ Вселенського (II Ватиканського) собору:

1. З погляду аналізу розвитку історичних подій це був перший і покищо останній Вселенський Собор у християнстві, який відреагував на події двох жакливих Світових воєн, що відбулися як наслідок зіткнення різних ідеологій у Європі та Азії й забрали мільйони людських життів. Прийнявши душпастирську конституцію “Про Церкву в сучасному світі”, Собор спрямував діяльність ієрархів Церкви та політиків на збереження миру у світі. Цій меті підпорядковувалася практична діяльність самих понтифіків та їх публічні виступи в ЗМІ. Офіційні документи Церкви та енцикліки Римських пап, зокрема енцикліка Івана ХХІІІ “*Racem in terris*” (11.IV.1963), яка уперше в історії Церкви була адресована не тільки католикам, а й “усім людям доброї волі,” стосувалися ідей миру, а її основна ідея – це ідея миру, насамперед соціального, а відтак міжнародного на основі узгодженої співпраці *віруючих і невіруючих*¹¹.

2. На ХХІ Вселенський Собор прибули ієрархи, їх представники, священнослужителі й миряни різних християнських конфесій. Зокрема, у Соборі взяло участь 2850 священнослужителів, з-поміж яких: 85 кардиналів, 8 патріархів, 533 архієпископи, 2131 єпископ. У залі були присутні представники протестантських, православних церков у ролі спостерігачів, а також закордонних делегацій: від Московського патріархату, як окремої автокефальної православної церкви, приїхали архипресвітер Віталій Боровий та архімандрит Володимир Котляров; від Російської Православної Церкви в діаспорі – владика Антоній Бартошевич та архімандрит Ігор Тростанов; від Коптійської Церкви Єгипту – отець Йосиф Гіргіс і доктор Тадрос; від Сирійської Православної Церкви – Рамбан Закка Б. Івас; від Ефіопської Православної Церкви – абба Петро Габре Селязі і доктор Гайле Маріам; від Вірменської Апостольської (Григоріанської) Церкви – архімандрит Карекін Саркісян; від ста-

¹¹ Документи II Ватиканського Собору. – Львів: Свічадо, 1996. – 753 с.; *Conciliorum Oecumenicorum Decreta a cura di Giuseppe Alberigo – Giuseppe L. Dossetti. Pericles – P. Joannou. Claudio Leonardi – Paolo Prodi. Consuleza di Hubert Jedin. Edizione bilingue.* Bologna: Edizioni Dehonane Bologna, 1991. – 1135 P.

рокатоліків – канонік П'єр Джін Маан; від Англіканської Церкви – доктор Джон Мормон з Англії; доктор Гарольд де Соїза – з Індії; від Лютеранської Церкви – доктор Сکیدсгаар з Копенгагену; від Світової Ради Церков – доктор Лука Вішер з Женеви; від Української Автокефальної Православної Церкви – архієпископ (пізніше патріарх УАПЦ) Мстислав Скрипник та ін.¹². Таким чином, це був перший збір християнських священнослужителів, куди офіційно було запрошено духовних представників інших релігійних вірувань, перш за все світових релігій (юдаїзму, буддизму, ісламу) та навіть політичних діячів, і на якому було прийнято ряд офіційних документів Католицької церкви щодо порозуміння із представниками віруючих різних релігій світу.

3. Але недостатньо було тільки запросити на свої збори духовних лідерів різних релігійних віросповідань й представити їм свої декрети. Необхідно було запропонувати якийсь конкретний вихід із ситуації, коли у світі існувала загроза нової Світової війни, коли відбувалися і можливі нові зіткнення представників різних релігій у локальних конфліктах. Потрібно було для духовних і політичних діячів усього світу запропонувати універсальну програму дій щодо порозуміння, ґрунтовні принципи міжлюдських відносин, а згодом закріпити їх конкретною післясоборною діяльністю ієрархів. Але проблема порозуміння, хоча б принаймні у світових релігіях, полягає перш за все у різному ставленні до людини як творіння Божого (Бога-Творця, Аллаха тощо), бо умови її існування та проживання на Землі й есхатологічні прагнення її душі до вічності в світових релігіях є близькими або подібними, але не однаковими. Шукаючи універсальну програму дій щодо порозуміння, вчені-богослови змушені були опертися на такі етичні засади чи принципи, які б були прийнятні для всіх релігій світу чи навіть атеїстів. Революційне Христове вчення про ближнього (що є універсальним і феноменальним для порозуміння усіх народів і релігій), яке він розкрив у притчі про доброго самарянина (Лк. 10: 25-37), коли за основу

¹² Нагаєвський І. Історія Римських Вселенських архієреїв. В 4-х ч. Ч. IV. – Рим - Івано-Франківськ, 1994. – С.85; Історія II Ватиканського Собора / Под ред. Джузеппе Альберіго, Алексея Бодрова и Андрея Зубова. Том 4. Соборная церковь. Третий период и перерыв между сессиями. Сентябрь 1964 – Сентябрь 1965. Storia del concilio Vaticano II. Vol. IV Антология. – М.: Библиейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2008.

міжлюдських відносин поставлені не релігійні переконання й традиції, не національність і стать, не професія чи майновий стан, а сама людська сутність, тобто окрема особистість була визнана учасниками Другого Ватиканського Собору за універсальну основу для міжрелігійних порозумінь і вирішення міжнародних конфліктів. Після тривалої підготовчої роботи комісій та через особисте спілкування і дискусії між учасниками Собору було вирішено ухвалити декрети, тобто документи, що декларують позицію учасників Собору та Католицької Церкви щодо людей інших віросповідань. Зокрема були ухвалені декрети: “Про екуменізм” (1964), “Про відносини Церкви до нехристиянських релігій” (1965)¹³.

Із цих двох декретів випливає, що в основу своєї діяльності Католицька Церква, яку репрезентували учасники Собору, поставила на перше місце не просто людину, як творіння Боже, а творчу особливість людини – *особистість*, а при вирішенні проблеми міжлюдських відносин – за основу запропоноване універсальне християнське вчення про ближнього. Використовуючи повчання Ісуса Христа про ставлення до ближнього та рішення Другого Ватиканського Собору, католицькі чернечі чини і згромадження, які, крім контемплативної практики, мають ще й соціальну харизму, дотримуються у ставленні до людей різних релігій поваги до гідності кожної особи, пам’ятаючи, що кожна окрема людина є унікальна особистість. Взяти хоча б для прикладу діяльність католицького чернечого згромадження Місіонерок Любові (й Місіонерів Любові), заснованого матір’ю Терезою Калькуттською, яке виникло на індійській землі в умовах проживання людей різних релігій й дбає про гідні умови для життя людини, в тому числі й на території України. Декрет про “Про екуменізм” та вчення Христа про ближнього стало важливою передумовою для певного порозуміння в католицизмі й протестантизмі та правовою підставою для екуменічної діяльності чернечого згромадження брата Рожé (+2006), який за своєю традицією належав до протестантів, у селіці Тезе (Франція), але саме християнське вчення про ставлення

¹³ Документи II Ватиканського Собору. – Львів, 1996; Conciliorum Oecumenicorum Decreta. – Romae, 1969. // Introduction and translation taken from *Decrees of the Ecumenical Councils*, ed. Norman P. Tanner [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_EN.doc.html.

до ближнього є першою дуже важливою умовою, необхідною для досягнення есхатологічних прагнень людини різних релігій.

4. Другою дуже важливою умовою для досягнення есхатологічних прагнень (раю, царства Божого, Шеолу, нірвани) окремою людською душею, тобто спокою у вічності, є уникнення гріхів, які виділені в основних морально-етичних кодексах світових релігій (в юдаїзмі – Вих. 20: 2-17; 34: 27-29; християнстві – Мт. 22: 37-39; Мк. 12: 28-31), заповіді в ісламі (Сура 6: 152 (151) – 153 (152)¹⁴ чи в буддизмі (36 заповідей із Вчення Будди). Але ж цього можна досягти, як підкреслюється у Святих книгах різних релігій (Біблії, Корані, Тріпітаці) та в декларації “Про відносини Церкви до нехристиянських релігій”, через дотримання кожною людиною в час її життя на Землі цих основних морально-етичних законів людського співжиття (тобто заповідей). Таким чином, Другий Ватиканський Собор запропонував універсальні принципи міжлюдських відносин – *морально-етичні кодекси різних релігій, записані у святих текстах*, друга група яких регулює відносини між людьми.

5. Опираючись на християнське вчення про ближнього, окремою дуже важливою проблемою, яку вперше вирішив II Вселенський Собор, є визначення чіткого дороговказу щодо людей, що мають інший релігійний світогляд, а також тих, що не сповідують віри в Бога, але мають свій особливий, винятковий Абсолют віри (зокрема віру в комунізм чи нірвану). Декрет “Про релігійну свободу” (1965), ухвалений Другим Ватиканським Собором¹⁵, керівним принципом у ставленні до віруючих по-іншому чи атеїстів взяв за основу принципи гуманізму та свободи, совісті й переконань людини (тобто врахував вільну волю людини, даровану їй Креатором у час творення). Водночас Собор наголошує, що дуже важливо при збереженні свободи совісті чи релігійних переконань окремої людини, щоб своїми діями чи світоглядними переконаннями особа як особистість не приносила шкоди іншій людині, народам, країнам і людству.

6. Ще одним дуже важливим феноменом II Ватиканського Собору була його ідея оновлення всіх сторін релігійного життя – ідея аджорна-

¹⁴Коран. Перев. с араб. акад. И. Ю. Крачковского. – М., 1990. – С.132.

¹⁵Документи II Ватиканського Собору. – Львів, 1996.

менто¹⁶, яка лягла в основу багатьох рішень і документів Собору. Вона склала основу більшості документів, що стосувалися змін у внутрішньому житті Католицької Церкви, а саме: догматичних конституцій “Про Святу Літургію”, “Про Церкву”, “Про Боже Об’явлення”, душпастирської конституції “Про Церкву в сучасному світі” та декретів: “Про засоби суспільного повідомлення”, “Про місійну діяльність Церкви”, “Про пастирський уряд єпископів у Церкві”, “Про пристосоване оновлення чернечого життя”, “Про служіння і життя пресвітерів”, “Про священничий вишкіл”; декларацій “Про християнське виховання”, “Про відносини Церкви до нехристиянських релігій”, “Про релігійну свободу”¹⁷. У чому ж полягає феномен ідеї “аджорнаменто” в практичній діяльності Католицької Церкви? Коротко цей феномен можна сформулювати так: Церква Христова, як єдиний живий організм, живе, діє, розвивається, водночас зберігаючи всі заповіді Христа у своєму практичному житті, незважаючи на виклик техногенних революцій та змін у людській цивілізації. Вона залишається неповторною своїми первісними християнськими осередками (обрядами), але в кожному випадку обрядової відмінності чи неповторності, винятковості чи особливості, в основі діяльності має бути Євангеліє Христове та первісні витоки того чи іншого християнського обряду (“повернення до витоків” – основне гасло рішень собору)¹⁸.

Відповідаючи на питання, чи мала вплив ідея “аджорнаменто” на католицьке чернецтво взагалі й партикулярні Католицькі Церкви, що складають Церкву Христову як містичне Тіло Ісуса Христа, необхідно виділити такі аспекти:

– католицьке чернецтво взагалі є особливий феномен у християнстві, зокрема та в світових релігіях взагалі;

– кожне чернече згромадження, що виникало у східному чи західному християнстві, становило свій особливий неповторний феномен, який потребує окремого вивчення.

¹⁶Документи II Ватиканського Собору. – Львів, 1996; Conciliorum Oecumenicorum Decreta. – Romae, 1969. // Introduction and translation taken from *Decrees of the Ecumenical Councils*, ed. Norman P. Tanner [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_EN.doc.html.

¹⁷Там само.

¹⁸Документи II Ватиканського Собору. – Львів, 1996; Кияк С. Р. Другий Ватиканський Собор і релігійно-суспільні проблеми сучасності. – Львів, 2011.

Своїми рішеннями на XXI Вселенському Соборі про чернече життя і чернецтво взагалі, Католицька Церква зберегла два дуже важливі феномени чернецтва:

– спасіння окремої людини, яка прийшла у монастир і вирішила присвятити своє життя Богові;

– допомога усім людям, що звернулися до монахів, як уособлення апостолів у християнстві й осіб, що можуть допомогти, підказати, показати приклад у спасінні чи повести за собою у досягненні вічного досконалого життя й порозуміння з Богом.

При цьому декрет “Про пристосоване оновлення чернечого життя”¹⁹ дуже чітко наголошує, що чернече життя множитьсЯ і розвивається, відповідаючи таким чином на виклики цивілізації і техногенних змін та задовольняючи духовні потреби мільйонів людей у різних кінцях земної кулі, водночас неможливо заборонити й зупинити появу нових форм чернечих згромаджень, чинів, орденів, конгрегацій тощо. Вони можуть мати різні практики суспільного життя, яке вимагає нових форм діяльності чернецтва. Але ті ідеали чернецтва, які були закладені самим Ісусом Христом у Євангеліях (досмертна чистота, добровільна убогість та досконалий послух), добровільний вибір чернечого стану, ідеали служіння ближньому (Мт. 25: 40), та інші дари Святого Духа не можуть бути відмінені ніякими цивілізаційними відкриттями чи техногенними катастрофами, бо в основі діяльності чернецтва мають бути дві основні християнські Заповіді любові: до Бога й до ближнього.

На основі порівняльного аналізу історії розвитку католицького чернецтва в VI – XX століттях, чернечих статутів та документів XXI Вселенського Собору (1962-1965) можна стверджувати, що:

– Другий Ватиканський Собор, як важливий етап у розвитку християнства, дійсно мав феноменальний вплив на всі сторони життя у світі, проголосивши ідею його оновлення на основі євангельських цінностей та ідеалів;

– декрет Собору “Про пристосоване оновлення чернечого життя” зберігає у основі діяльності католицького чернецтва євангельські християнські ідеали, моральна цінність яких є вічною.

¹⁹ Документи II Ватиканського Собору. – Львів, 1996; *Concilioium Oecumenicum Decreta a cura di Giuseppe Alberigo – Giuseppe L. Dossetti. Pericles – P. Joannou. Claudio Leonardi – Paolo Prodi. Consulenza di Hubert Jedin. Edizione bilingue.* Bologna: Edizioni Dehonane Bologna, 1991.

Звідси можна зробити висновок, що сама ідея розвитку католицького чернецтва після II Ватиканського Собору полягає у таких словах: на основі євангельських цінностей та ідеалів – до нових форм діяльності²⁰.

Це проявилось:

– у виникненні вже після останнього Собору нових чернечих згромаджень у Католицькій Церкві (наприклад, Згромадження Воплоченого Слова в Аргентині на початку 80-х років XX ст.) та появі окремих чернечих згромаджень в окремих Східних Церквах, зокрема і місійне згромадження Кирила і Мефодія в УГКЦ у 90-х рр. XX ст. в Україні;

– у зміні форм діяльності вже існуючих чернечих згромаджень, чинів і орденів, які використовують нові форми діяльності, опираючись на тисячолітні традиції Східних Церков. До прикладу, Чин братів Ісусівців (єзуїтів) успішно діє в Україні, використовуючи східний обряд богослужіння, українську мову богослужіння та традиції святкування релігійних свят, чітко дотримуючись чернечого Статуту Товариства Ісуса, що створений ще в середині XVI століття;

– у активній соціальній діяльності більшості чернечих згромаджень, що виникли в XIX-XX ст. й займаються втіленням духовно-соціальної харизми та виконанням соціальної доктрини церкви²¹;

– у тривалій виховній роботі з молоддю різних віровизнань, яке постійно здійснює єкуменічний чернечий і місійний центр Тезе́ (у Франції).

Отже, II Ватиканський Собор був дійсно феноменом серед Вселенських Соборів у християнстві не тільки у прийнятті й проголошенні рішень, але й у практиці їх втілень, і мав надзвичайно творчий вплив на діяльність понтифіків, ієрархів (ідея прощення й примирення між німецькими та польськими ієрархами, а згодом між папою Римським Павлом VI та Константинопольським патріархом Атенагором I) та католицького і православного чернецтва при збереженні його євангельських витоків.

²⁰ Документи II Ватиканського Собору. – Львів:, 1996.

²¹ Геник Л. Я. Вплив II Ватиканського Собору на оновлення ідей соціальної доктрини Католицької Церкви // Геник Л. Я. Історія християнства: католицизм. Т.1: Основні ідеї християнства. – С.264-272.